

SƏMƏD BƏY MEHMANDAROV HAQQINDA GÖRKƏMLİ ADAMLARIN FİKİRLƏRİ

General Səməd bəy Mehmandarov döyüş meydanlarındakı yüksək peşəkarlığı və zabıt şərəfinə hədsiz sədaqəti ilə Azərbaycan xalqının hərbi salnaməsinə unudulmaz səhifələr yazmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılarkən ordu quruculuğu prosesinin bütünlüklə milli zəmin üzərində həyata keçirilməsi, hərbi potensialın məharətlə istiqamətləndirilməsi və konkret tarixi şəraitdə ölkənin ərazi bütövlüyünün, hərbi təhlükəsizliyinin layiqincə təşkil edilməsi məhz onun fəaliyyətinin nəticələridir.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

1903-cü ilin əvvəlində bizə bildirdilər ki, batareyamız əvvəlki qərərgahına, yəni Zabaykaldakı Nerçinsk şəhərinə qayıtmalıdır. Mehmandarov 6 aylıq məzuniyyət alıb, Rusiyaya, Peterburqa getdi. Sonra isə kurs keçmək üçün topçu zabıtləri məktəbinin dəyişən kadr daxil olmağı xahiş etdi. Onun xahişi qəbul edildi və o, iki ilə qədər bizdən ayrı olduğu müddətdə batareyaya mən komandanlıq etdim... 1903-cü ilin noyabrında Mehmandarov öz hissəsinə qayıtdı. Həyata keçirdiyim bütün tədbirlərlə tanış oldu və çox razı qaldı və batareyanı qəbul etdi, bütün dəftərlərdə və pulun qəbul edilməsi aktında qol çəkdi, amma pulları saymadı. Mən təəcüb edərək, pulları niyə saymadığını soruşduqda, gülümsəyərək:

- Siz ki, saymısınız, mənim saymağıma ehtiyac yoxdur, - deyər cavab verdi.

Mehmandarov həmişə kefi saz olanda etdiyi kimi, indi də şapkasını yan qoyaraq, açarı cibinə saldı və evinə getdi. Kiçik rütbəli yoldaşlarım bu işə çox təəccüb etmişdilər. Çünki komandirimizin dövlət pulu üçün necə can yandırdığını yaxşı bildirdilər. Mən onlara başa saldım ki, Mehmandarov kimi adamlar bir adama bir dəfə inandılarmı, hər cəhətdən inanarlar, mənə isə Mehmandarov 1888-ci ildən tanıyır.¹

Əliağa Şıxlinski,
hərbi xadim

Ordu görməmiş, rəsmi əsgərliyə adət etməmiş olan millətimizin içində birinci qədəm olaraq ordu təşkil etmək işinin nə qədər çətin bir əmr və bu işin bu qat-qarışıq zamanədə nə tövür müşkülət və maneələr qarşısında əngəllərə düşər olduğunu eşidib, bütün çətinliklərini təsəvvürə gətirməklə bu çətinlikləri rəf və izalə edəcək olan zatın nə qədər sahibi-qüdrət və maliki qüvvət bir orqanizator olması lüzumunu da dərk etdik.

Üzeyir Hacıbəyli,
Xalq artisti

Azərbaycanın ilk nizami ordusunun təşkili istiqamətində gördüyü işlər Səməd bəy Mehmandarovun zabıt həyatının və hərbi xidmətinin zirvəsini təşkil edir. Cümhuriyyət ordusunun yaradılması Səməd bəy Mehmandarovun həyatının şah əsəridir. Ömrünün ixtiyar çağında tale ona xalqına xidmət etmək, bir hərbi kimi nəyə qadir olduğunu sübut etmək fürsəti qismət etmişdi. O da bu imkandan məharətlə istifadə etdi.

¹ Xatirələrım [Mətn] /Ə. Şıxlinski; ön söz. E.Z.Barsukov.- Bakı: EAAZF nəşriyyatı, 1944.- S.53-55.

Cümhuriyyət ordusunun hərbi naziri kimi uzun illərdən bəri hərbi işindən ayrı salınmış xalqın nəyə qadir olduğunu ortaya qoydu. Səməd bəy yorulmazlığı, istedadı, sədaqətli xidməti ilə qısa müddət ərzində uzun illər üçün nizami hərbitimizə örnək olacaq bir miras qoyub getdi.

Mehmandarov bizim hərbitimizin zirvəsidir... O il yarım ərzində öz ətrafında yığıdığı insanlar, onlara verdiyi dəyər və təşkilatçılıq qabiliyyəti sayəsində Qarabağı bizə qaytarmağa nail olan ordu yarada bildi.

Mehman Süleymanov,
professor, ehtiyatda olan polkovnik

Bir hərbi xadim kimi Səməd bəyin xidmətləri əvvəzsizdir. Hərbi sərkərdə kimi, rus hərbi tarixçiləri və yazıçıları onun artilleriya sahəsindəki böyük nüfuzundan, istedadından iftixarla yazıblar. Özümüzdə isə inqilabdan əvvəlki generallarımızdan söz düşəndə, ən az məlumata malik adam belə, Şıxlınskinin və Mehmandarovun adını çəkə bilər. Etiraf etməliyik ki, son illərə qədər hər bir azərbaycanlının tanıdığı yalnız bu iki əfsanəvi general olub. Təəssüf ki, onların da adını çox vaxt qorxa-qorxa çəkmişik. Rəsmi dairələrdə isə onların adının yanında həmişə bir neçə ağ ləkə olub: “Çar generalı”, “Müsavətin hərbiyyə naziri olub”, “bəy nəslinin nümayəndələri”dir və s. Bu minvalla, yersiz damğalarla görkəmli sərkərdələrimizi unutmuşuq, lap az tədqiq etmişik. Amma qonşularımız praporşik rütbəsində olan oğlunu elə tərifləyir, haqqında o qədər yazır ki, az qala gözündə generaldan da uca olur.

Halbuki, yadların fəxrlə söhbət açdığı bu iki generalımız Port-Arturda yaponlara, Birinci Dünya Müharibəsində almanlara qarşı vuruşaraq, ulu babalarımızdan gələn döyüş ənənələrini bütün dünyaya yayıblar. Birinə “Artilleriyanın allahı” fəxri adı, o birinə isə “Müqəddəs Georgi ordeni”nin bütün dörd dərəcəsi verilib. Böyük imperiyanın minlərlə generalı arasında onların da öz yeri olub.

Şəmistan Nəzirli,
hərbi jurnalist, nasir

Səməd bəy Mehmandarov bu millətin yetirdiyi qüdrətli sərkərdələrdən biridir. Tanrı ondan qabaq və sonra da türklərə neçə qüdrətli sərkərdə bəxş edib. Ancaq Səməd bəy bu neçələrin arasında adı sıra nəfəri deyil, onların ən uca mərtəbədə dayananlarından, adı ən ehtiramla çəkilməyə layiq olanlarından biridir.

Səməd bəy Azərbaycanın taleyində çox böyük rol oynamış, ilk müstəqil respublikanın 40 min nəfərlik ordusunu yaratmış və bununla da yüz illərdən sonra xalqın əzəli haqlarından biri sayılan özünümüdafiə imkanlarını yenidən özünə qaytarmış bir şəxsiyyətdir. Səməd bəy bənzərsiz, iftixar olunmağa layiq, ancaq eyni zamanda son dərəcə mürəkkəb və zəngin bir ömür yaşamış insandır. Əsla təsadüfi deyil ki, onun haqqında yazan bütün müəlliflər bu fikirdə olublar və onların hamısının eyni fikrə gəlməsində qərribə heç nə yoxdur. Çünki Səməd bəy sadəcə olaraq, on minlərlə, yüz minlərlə adi yaradılmışlardan biri deyildi, o, tanrı tərəfindən bu Vətənin taleyində mühüm rol oynamaq üçün seçilmiş bir şəxs idi və özünün istəyi ilə onun adı bir insan ömrü yaşaması, əslində mümkünsüzdü.

Lətif Şüküroğlu
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Hələ avqust bombardmanı zamanı yaponlar hiss etdilər ki, hardansa, arxadakı fortlar xəttindən onları dəqiq atəşə tuturlar. Polkovnik Mehmandarovun komandası altında olan Yeddinci Sibir atıcı diviziyası həmləyə məruz qalmış istehkam xəttinin sağ cinahının arxasında örtülü mövqeləri tutaraq, müdafiəyə böyük kömək göstərirdi. Səməd bəy Mehmandarovun fədakar səhra artilleriyası ən güclü

həmlələri belə dəf edərək yaxınlaşmaqda olan yapon batareyaları ilə son dərəcə müvəffəqiyyətlə vuruşurdu.

P.Larenko,
rus hərbi tarixçisi

El arasında belə bir ibrətamiz deyim var: “Kiminin əvvəli, kiminin axırı.” Nə yazıqlar ki, məmləkətimizə, xalqımıza, o cümlədən millətimizin fəxri, YENİLMƏZ SƏRKƏRDƏ Səməd bəy Mehmandarovun özünə və ailəsinə olmazın faciələr yaşatmış vandal xislətli, qaniçən bolşevik hakimiyyəti məşhur generalın ölümündən sonra ona öz doğma Vətən torpağında rahat uyumağı da çox görür.

Əhməd Qurbanoğlu,
jurnalist,

S.Mehmandarov fəaliyyəti ilə elə bir nüfuza sahib olmuşdu ki, onun adına hətta mahnılar qoşulmuşdu. Həmin mahnılardan biri:

Sağ ol, Səməd paşa, səni min yaşa
İstəyin, niyyətin dəyməsin daşa
Çoxdan bəri gözlərdik,
Qafqazı sən qoru, yaşa

Türk elinin salamı var
Min il yaşa, Səməd paşa
Səməd paşa əsgərlərin pədəri
Çağır döyüşə qoç ərənləri

Qafqaziyaya şən gəlir
Dərdlərə dərman gəlir
Aç qoynunu ulu Qafqaz
Çox sevdiyin Səməd gəlir.²

² ARDA, f.2898, siy.1, iş 32, v.17.